

Nógrádi György

CHURCHILL

MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG

Nógrádi György

CHURCHILL

MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG

Kossuth Kiadó

Minden jog fenntartva

ISBN 978-963-636-650-6

© Nógrádi György 2025

© Kossuth Kiadó 2025

Felelős kiadó Pappas Georgios,
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja

Szerkesztő Nádori Attila
Műszaki vezető Papp Miklós
Nyomdai előkészítés Csermák Annamária
A képek feldolgozásában közreműködött Fanda Pál
Korrektor Török Mária

A szerző fotója Gerják Dániel
Churchill fotója Getty Images / Popperfoto

www.kossuth.hu / kiado@kossuth.hu

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben, 2025-ben
A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja
Felelős vezető: Balla László vezérigazgató
www.gyomaikner.hu

*„A siker nem döntő. A kudarc nem végzetes.
A bátorság, hogy folytasd: ez az, ami számít.”
Churchill*

Tartalom

Előszó	9
Ifjúsága	10
A kormányban	26
Az első világháború	37
Két világháború között	48
A gyülekező vihar	54
Churchill a háborúban	79
Háború a tengeren és azon túl	98
A német–szovjet háború	119
A fordulat	148
A partraszállás előkészítése	163
Moszkva. A külügyminiszteri értekezlet	170
Teherán	175
A Balkán jelene és jövője	189
Az „Overlord”	197
Ismét Moszkvában	209
Görög dráma	214
Jalta	221
Napkelte	226
A vég	236

Potsdam	240
Az újjáépülő Európában	246
Ismét kormányon	260
Epilógus	275
Felhasznált irodalom	287
A képek forrása	288

Előszó

Az elmúlt években könyvet írtam a világpolitika néhány nagyságáról, Talleyrand-tól John F. Kennedyn és Henry Kissingeren át Angela Merkelig. Nemrégiben egy internetes rádióműsorban feltettem a kérdést, miről-kiről szóljon a következő könyvem. Javasolták Kemal Atatürköket, Josip Broz Titót és a koreai háborút is. Más-más okokból, de elvetettem mindhármat.

Elgondolkodtam néhány német kancelláron, de végül Winston Churchill mellett döntöttem. A mindenekelőtt második világháborús győzőként számontartott politikus tisztelői 2024. november 30-án emlékezhetnek meg születésének 150 éves jubileumáról, 2025. január 24-én pedig halálának 60. évfordulójáról. Persze nem csupán a naptári kronológia diktálta kötelező tiszteletkör végett esett rá a választás. A világpolitika nagy formátumú, történelemalakító figurái között egész életemben az egyik személyes kedvencem volt, ezért választottam őt e könyv hőséül. Remélem, az olvasó is úgy ítéli, jól döntöttem.

Ifjúsága

Winston Leonard Spencer Churchill az egyik legismertebb és legősibb angol arisztokrata család sarja. A Spencerek 1817-ben változtatták meg a család nevét Spencer-Churchillre, illetve Churchillre, mivel a napóleoni háborúk után hangsúlyozni akarták, hogy a család a spanyol örökösödési háború híres hadvezérétől, John Churchilltől származik, aki elsőként viselte a Marlborough hercege címet.*

Anyja, Jeanette (Jennie) Jerome egy gazdag New York-i üzletember lánya, apja, Lord Randolph Churchill ismert politikus, India ügyeivel foglalkozó miniszter, majd rövid ideig pénzügyminiszter volt. Ő egyéb tisztségeiben az alsóház elnökeként és a Konzervatív Párt frakcióvezetőjeként működött. Karrierjét kiadáscsökkentő költségvetési javas-

* A Spencer-Churchill család leszármazottja volt a néhai walesi hercegné, Lady Diana Spencer is. Könyvünk hősével közös felmenői között szerepel Charles Spencer, Sunderland 3. earlje (1675–1722) és felesége, Anne Churchill (1683–1716). *(A szerk.)*

Churchill szülei 1874-ben Párizsban

latának elutasítása törte meg, nem sokkal később szifilisz és annak szövődményei miatt 45 évesen meghalt.

Winston szülei házassága után nyolc hónapra, de koraszülötként két hónappal korábban, 1874. november 30-án jött a világra az oxfordshire-i Blenheim-kastélyban, nagypapja, Marlborough VII. hercege rezidenciáján. Amikor anyja

terhes volt vele, akkor sem mondott le a szokásos szórakozásairól, így a táncmulatságokról sem. Egy ilyen alkalommal indult meg a szülés, úgy, hogy Lady Churchill a táncteremből csak a ruhatárig tudott eljutni, ott adott életet elsőszülöttjének. Később még egy fia született, John (Jack), aki katonatisztként, majd üzletemberként tevékenykedett.

Churchill lázadó egyéniség volt, és rossz tanuló. Az iskolában rendszeresen elverték. Amikor rajtakapták, hogy cukrot lopott, nem volt hajlandó sem bocsánatot kérni, sem a lopást elismerni, ehelyett inkább dühében szétaposta az iskolaigazgató kalapját. Viselkedése riasztó lehetett, mert diáktársai nemigen álltak melléje.

Gyermekkor

Jennie Churchill fiaival 1889-ben

Amikor 14 évesen beírátták a nagy hírű Harrow School katonai osztályába, kiváló eredményt ért el angol nyelvből, irodalomból és történelemből (minden más tárgyból pocsékul teljesített), emellett ő lett az iskola vívóbajnoka.

Szüleivel a viszonya nagyon felületes volt, és ez kihatott egész életére. Anyja nem látogatta meg, apja – ha éppen nem „tehetségtelensége” miatt bántotta, szinte tudomást sem vett róla.

Anyjáról úgy nyilatkozott: „Gyengéden szerettem, de megszűröl. (...) Anyámat mindig valamilyen mesészerű hercegnőnek láttam... Fénylett, akár az Esthajnalcsillag.”*

* Krockow, 13–14.

Lady Churchill férje 1895-ben bekövetkezett halála után még kétszer kötött házasságot – nála jóval fiatalabb férfiakkal. A második férj csupán két héttel volt idősebb mostohafiánál, a harmadik pedig három évvel fiatalabb, mint Winston. Jennie 1921-ben hunyt el.

Churchill főleg az apjának akart megfelelni, és ennek terhe Lord Randolph halála után is végigkísérte, egész életén át. Ritkán láthatta őt, mégis rajongásig tisztelte és szerette. Később (1903–1905) nagyszabású, kétkötetes életrajzt írt róla, amellyel megalapozta írói reputációját.

Az idősebb Churchill kíméletlen, lehengerlő stílusa nemcsak otthon, hanem a Konzervatív Párton belül is érvényre jutott. A toryk elnöke, Lord Salisbury egyszerűen bolondnak tartotta, de hasonlóan vélekedett róla Viktória királynő is. Egyrészt elszigetelődött a vezetésben, másrészt kialakult körülötte egy párton belüli ellenzéki mag, amely liberálisabb irányt akart szabni. Ennek folytán ő ismerte fel, hogy a középrétegeket és az alsóbb néposztályokat meg lehet nyerni a Konzervatív Párt számára.

Később, amikor öseiről írt könyvet, Winston önmagáról is beszélt: „Azt mondják, a híres emberek többnyire egy boldogtalan gyermekkornak a termékei. Az ifjú évek nyomasztó körülményei, az ellenségesség fájdalmai, a semmibevevés és kigúnyolás sebei elengedhetetlenek annak a könyörtelen akaraterőnek és megingathatatlan lélek-

jelenlétnek a kibontakozásához, amely nélkül ritkán születnek nagy tettek.”*

Churchill felvételizett a sandhursti Királyi Katonai Akadémiára. Csak harmadszorra vették fel 1893-ban, de a 150 fős évfolyamból a nyolcadik legjobb eredménnyel végzett. Mindent egybevetve ez bizony szerény kezdet volt az ő társadalmi rangjához képest. A hozzá hasonló státusú ifjak rendszerint a jogi pályán indultak el a kormányzati vagy gazdasági-pénzügyi pozíciók felé, a fegyveres erőkhöz pedig a haditengerészet volt az elit fegyvernem. A szárazföldi hadsereg jobbára csupán gyarmati csetepatékban vett részt, vagy – mint Churchill alakulata is a krími háború befejezése óta – különösebb feladatok nélkül odahaza állomásozott.

Miután végzett, a Királynő 4. Huszáregimentjéhez osztották be, alhadnagyként kezdő illetménye évi 300 font volt. A jó színvonalú megélhetéshez további 500 fontra volt szüksége, így lett haditudósító. A kiképzés után kérte, hogy helyezték háborús térségbe, ahonnan az angol lapokat tudná tudósítani az egyes konfliktusok menetéről. Így került még 1895-ben a kubai függetlenségi háború közepébe a spanyol csapatok oldalán, ahol a felkelők megtámadták, de megúsza sérülés nélkül. Ekkor kedvelte meg egy életre a kubai szivarokat.

* Krockow, 298.

1896-ban Indiába vezényelték. Itt vált meggyőződésévé, hogy az emberiség egyik része fejlettebb, a másik fejletlenebb, és ez vezet el a közöttük lévő örök harchoz. (Ez a vélekedése később sem változott, például Mahatma Gandhi 1931-es londoni látogatásakor határozottan helytelenítette, hogy az alkirály szóba áll az indiai vezetővel, akit súlyosan becsúrló kifejezésekkel illetett. Churchill mindvégig ellenezte India függetlenségét is.)

1897-ben tudósítani akart a görög–török háborúról, de az véget ért, így kérvényezte, hogy részt vehessen az afganisztáni háborúban. Amikor tűzharcba keveredett, parancsnoka utasította, hogy vezesse biztonságba a katonákat. Írásos parancsot kért, hogy nem dezertált. A rá következő évben Egyiptomba vezényelték. A szudáni hadjáratban részt vett a brit hadsereg utolsó lovasrohamában.

Visszatérve Nagy-Britanniába 1899-ben indult egy Manchester környéki időközi parlamenti választáson, de – viszonylag kis különbséggel veszített a liberális jelölttel szemben. A kampány során rengeteget tanult, átnézte az alsóházban elhangzott híres beszédeket, többek között az apjáéit is, emellett sokat gyakorolt, hogy beszédhibáját – pöszeségét – kiküszöbölje. Ekkor már nem csupán mint Randolph Churchill fiát ismerték: nevet szerzett újságíróként, s most már kitűnt előadói, szónoki tehetségével is.

Dél-Afrikába indult, hogy tudósítson az 1899-ben kitört (második) angol–búr háborúból. Ugyanazon a hajón

utazott, amelyen a brit haderő parancsnokai. Attól féltek, hogy a háború – nyilvánvalóan brit győzelemmel – még az előtt véget ér, hogy a hajó elérné Dél-Afrikát. Tévedtek: a búrok sorra aratták katonai győzelmeiket.

Elfogták, de megszökött, ezután 500 kilométert kellett megtennie ellenséges területen, részben gyalog, részben tehervonatokon rejtőzködve, amíg Mozambik portugál gyarmat brit konzulátusán biztonságba került. Nemzeti hősként ünnepelték Nagy-Britanniában, de ő folytatni akarta dél-afrikai tevékenységét. Újra tisztként szolgálva az elsők között nyomult be Pretoriába.

A háború után visszatért Londonba, ahol néhány hónap különbséggel két könyvet adott ki afrikai élményeiről. Feltűnést keltett – sokakban pedig visszatetszést –, hogy követelte a kiegyezést a legyőzött búrokkal. Hasonlóan foglalt állást a második világháború végén a vesztes Németországot illetően is.

Ő maga az indulás időszakára így emlékezett vissza: „Az 1895 és 1900 közötti évek színesség, változatosság és élménygazdagság dolgában [...] felülmúlták mindazt, amit ismertem.”*

Vége a sikertelen iskolai éveknak. Meghalt apja, aki mindig lenézte őt. Már nem az iskolának, hanem magának tanult. Olvasott, falt mindent, ami érdekelte, és közben

* Krockow 27.

Az ifjú Churchill 1900 körül

sikeres író lett. Könyvei révén megismerte őt az ország, és bevételei révén már nem voltak anyagi gondjai.

A tisztekben társakra lelt, barátokra kevésbé. Szerette és sikerrel űzte a lovaspólót, egészen 52 éves koráig. (Ezek szerint a neki tulajdonított jelmondat, amelyet a hosszú

élet titkát firtató kérdésre adott volna válaszul – „*No sport!*” –, bizonyosan az alakja köré szőtt anekdoták sorába tartozik.)

Mielőtt Indiába vezényelték volna, hosszabb szabadságot kapott. Bejárta Amerikát, és ekkor ment tudósítani Kubába a spanyolokkal vívott háborúról. Az amerikai népről, hasonlóan a száz évvel korábban ott járt Talleyrand-hoz, megállapította, hogy „egy csiszolatlan, de erős fiatal nép”.*

Indiában rengeteg szabad ideje volt, így megint csak olvasott. Meggyőződése volt, hogy az emberiség a hanyatló szakaszába érkezett, és ez igaz lesz Nagy-Britanniára is.

Az India északnyugati területein kitört harcokról, a malakandi háborúról szóló, 1898-ban kiadott könyve még ismertebbé tette a nevét.

India azonban unalmassá vált a számára. A legújabb háború Szudánban zajlott, ahol a felkelők bevették a fővárost, Kartúmot, és lemészárolták Gordon tábornokot. 1898-ban Lord Kitchener vezetett büntető hadjáratot a felkelők ellen.

Édesanyja és a miniszterelnök is nyomást gyakorolt Kitchenerre, hogy fogadja az ifjú hadnagyot, így részt vehetett szeptember 2-án a döntő csatában, a Brit Birodalom hadseregének utolsó lovasrohamában. A modern technikával,

* Krockow 29.

többek között srapnelekkel is felszerelt brit erők a felkelőket megsemmisítették.

Churchill újra leírta a látottakat. De – és ez is jellemző volt rá – sokkal alaposabban, mint korábban. Az 1899-ben megjelent, kétkötetes *„A folyó menti háború – Történelmi jelentés Szudán visszafoglalásáról”* sikerkönyv lett. Ennek új eleme volt, hogy méltányolta az ellenséget, és bírálni merte a brit katonai vezetőket.

A győztes dél-afrikai hadjárat után a rendes parlamenti választásokon, 1900 októberében már győzött, és képviselő lett abban a választókerületben, ahol bő egy évvel korábban alulmaradt. Minthogy pénzre volt szüksége (1911-ig a brit képviselők nem kaptak fizetést, utána is csak jelképes összeget, évi 400 fontot), mielőtt elfoglalta volna a helyét az alsóházban, előadói körutat tett az USA-ban és Nagy-Britanniában. New Yorkban a 65 éves Mark Twain így konferálta be a 26 éves vendéget: „Hölgyeim és uraim! Engedjék meg hogy bemutassam önöknek Winston Churchill, öt háború hőst, hat könyv szerzőjét és Anglia leendő miniszterelnökét!”

My Early Life címmel 1930-ban megjelent önéletírása (magyarul: *Ifjúságom*; 2017) ekképpen zárul: „1908 szeptemberében nősültem meg, és azóta boldogságban élek.”

A helyzet a valóságban nem volt ennyire egyszerű. Ha Churchill életét nézzük, szemben számos politikussal, királlyal, nem találunk szeretőkre, házasságon kívüli sze-

Az ifjú gentleman

relemre utaló jeleket. Mielőtt azonban 34 évesen megházasodott, három menyasszonya volt, de egyikből sem lett házasság.

Egyik korábbi jegyese, Pamela Plowden így írt: „Amikor az ember először találkozik Winstonnal, csak a hibáit látja, aztán egész fennmaradó életét azzal töltheti, hogy felfedezze az erényeit.”*

Leendő feleségét 1904-ben ismerte meg. A hölgy, Clementine Hozier az első találkozásról később így nyilatkozott: „Winston csak bámult. Egyáltalán nem beszélt. Igen félszeg volt. Soha nem kért fel táncra, és soha nem hívott meg ebédre vagy vacsorára. Persze megismerkedésünk előtt is sokat hallottam róla. Csupa rosszat.”** Clementine sokáig nem is akart hozzámenni, egy jegyességet korábban már felbontott. Öccse, a családfő (apjuk, Sir Henry Montague Hozier ezredes 1907-ben meghalt) szó szerint kényszerítette a házasságra.

Az ifjú feleségnek nem volt jelentős hozománya, Churchillnek pedig szintén nem volt számottevő vagyona, így a házasság szerelminek is nevezhető, hiszen anyagi érdekek nem motiválták. A feleség egész életében támogatta férje karrierjét, hagyta szerepelni, de otthon ő volt az úr.

* Krockow, 299.

** Uo., 41–42.

Clementine Churchill 1915-ben

Clementine 1934-ben egyedül tett több hónapos indonéziai kirándulást; útközben egy állandó kísérőt szedett fel, de a házassága megmaradt. Későbbi források céloznak Churchill egy félrelépésére ez idő tájt, de a Nemzetközi Churchill Társaság kutatói nem találtak erre vonatkozó perdöntő bizonyítékot.

Churchill – és ezt kevesen tudták vagy feltételezték róla – kiváló apa volt. Szerette és kényeztette gyermekeit,

mintegy helyre akarván hozni azt, ahogyan az ő szülei vele bántak.

Első gyermekük, Diana 1909-ben született meg, Randolph 1911-ben, Sarah 1914-ben, Marigold 1918-ban és Mary 1922-ben. Amikor Marigold nem egész háromévesen meghalt vérmérgezésben, apja megsiratta.

Churchill 1901. március 14-én foglalta el helyét a brit Parlament alsóházában, és négy nappal később elmondta első beszédét, az úgynevezett szűzbeszédet. Egy rövid megszakítástól eltekintve hatvan évig volt képviselő.

Nehezen indult a politikai pálya. Ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott: „Akkoriban és utána is még évekig képtelen voltam bármit is úgy előadni, hogy azt előre írásban ki ne dolgoztam volna és emlékezetembe ne véstem volna.”

Parlamenti szerepléseiben, magára haragítva a kormányt és az ellenzéket egyaránt, elítélte a búr háborút, amely egy tipikus angol gyarmati háború volt a dél-afrikai ásványkincsek, főleg az arany- és gyémántbányák megszerzéséért.

Bírálta a Balfour-kabinet védelmi politikáját és a védelmi költségvetést is. A helyzet odáig fajult, hogy beszéde alatt saját pártjának képviselői kivonultak az ülésteremből. Amikor további kérdésekben is kritizálta kormányát, például annak protekcionista, a szabadkereskedelmet nehezítő törekvéseit, választóközletének konzervatívjai megvonták a bizalmat tőle. 1904 májusában, miután opponálta a zsidók

bevándorlását korlátozó törvényjavaslatot, átült a Liberális Pártba. 1906-ban Manchesterben indult és lett újra képviselő. Ő volt az, aki a Liberális Pártban elérte a minimálbér bevezetését.

Az apjáról írt, 1906-ban megjelent kétkötetes életrajza sikeres volt. Apja negatív tulajdonságait nagyon óvatosan tárgyalta, ám alapos kutatómunkára alapozta a könyvet. Áttanulmányozta apja leveleit, beszédeit, kikérdezte a Lord Randolphot ismerő kortársakat. A mű a 19. század, a viktoriánus korszak értékelése is volt egyben.

Churchill szó szerint az alsóházban élte életét. Amikor a második világháború folyamán a német bombák 1941-ben lerombolták az üléstermet, Churchill sírt, és később ragaszkodott hozzá, hogy eredeti formájában építsék újjá: szóba került a félköríves kialakítás, de ő azt vallotta, hogy a kormánypártnak és az ellenzéknek szemtől szemben kell elhelyezkednie. Az alsóházi ülésterem egyébként szűk lenne, ha valamennyi képviselő részt venne az üléseken, így nincsenek személyre szóló helyek, de a britek és a brit demokrácia ezt szokta meg, és ezt igényli. Ezért van az, hogy a tévénézők mindig tömött padsorokat látnak – akik jelen vannak, képesek a telítettség illúzióját kelteni.